

Valsts policija

Vēsture

Publicēts: 13.06.2020.

1697. gadā Rīgā uzcēla pirmo pārmācības namu. Viduslaikos ieslodzījumā turēja tikai apsūdzētos pirmstiesas izmeklēšanas laikā. XVII gadsimtā ievēribu guva ideja par noziedznieku pāraudzināšanu slēgtās iestādēs, kur bez darbaudzināšanas veica arī garīgo audzināšanu. Rīgas cietumnieku uzturs, protams, bija slikts. Trīs reizes nedēļā viņi saņēma putru, četras reizes nedēļā - taukos vārītus kāpostus vai zirņus. Maizes deva brokastīm un vakariņām - 400 gramu. Cietumniekiem gaļu deva reizi mēnesī un visos svētkos.

1732. gadā Rīgas pilsēta algoja 235 dažādus civilos speciālistus, tai skaitā vienu vecmāti, vienu bendi, divus cietuma uzraugus, trīs ārstus, septiņus mūziķus, 17 sētniekus un 24 ugunsdzēsējus.

Visiem pilsētniekiem Rīgas rāte bija sadalījusi pienākumus, kurus vajadzēja veikt sabiedriskā kārtā pilsētas labiekārtošanā un uzturēšanā miera laikā. Aprūtinātākais regulāri pildāmais pienākums bija naktssardžu dienests. Ielas apgaismoja 400 laternu. To uzturēšana un ekspluatācija rīdziniekiem gada laikā izmaksāja 100 dālderu. Naktssargiem vajadzēja rūpēties par kārtību pilsētā - novērst kautiņus, sadursmes un citas nekārtības, aizturēt trokšņotājus, kā arī ziņot par ugunsgrēkiem. Taču galvenais naktssardzes uzdevums bija novērst zādzības. Pilsētā, kas bija sadalīta četros kvartālos, katru nakti patrulēja 24 naktssargi, kurus vadīja pilsētas algoti kvartālu uzraugi. Patruļas strādāja no pulksten sešiem vakarā līdz pulksten sešiem rītā. Tātad šis XVIII gadsimta vidū reorganizētās naktssardzes var uzskatīt par pirmajām pilsētas algotajām vienībām, kuru funkcijas atbilst policijas uzdevumiem. Līdz tam pilsētas sardzes vispirms pildīja ārējās un tikai tad iekšējās aizsardzības funkcijas, bet pēc 1741. gada rātes rīkojuma par sardzes vienību primāro uzdevumu kļuva pilsētas iekšējās kārtības uzraudzība.

Rīgā beidzot tika izveidota arī profesionāla policija, kura tieši pakļāvās Krievijas valdības iestādēm. Policijas galvenie mērķi bija kārtības nodrošināšana, tirdzniecības un būvniecības noteikumu uzraudzība, sanitārā stāvokļa un satiksmes drošības kontrole, ugunsdrošības pasākumu organizācija.

1786. gadā, kad uzcēla jauno valsts cietumu Citadelē, pārmācības namu slēdza. Bet, tā kā klaidoņu un ubagotāju skaits Rīgas ielās nesamazinājās, 1794. gadā pārmācību namu izremontēja un atkal atvēra. Bez nespējniekiem un klaidoņiem patversmē ievietoja arī hroniski slimus cilvēkus. Jau pirmajos darbības mēnešos patversme bija pārpildīta - tajā bija vairāk nekā 100 ieslodzīto.

1870. gada 16. jūnijā izdoto Krievijas pilsētu nolikumu Rīgā izdevās ieviest tikai pēc septiņiem gadiem. 1877. gada 26. martā tika izdoti noteikumi, kā attiecināt šo Krievijas pilsētu nolikumu uz Baltijas guberņu pilsētām. Noteica Rīgas pilsētas pārvaldes institūcijas: rīkotājorgāns - pilsētas Dome - ar nelielu domnieku (72 domnieki) skaitu, kas nodrošināja pašvaldības funkcijas; izpildvara - pilsētas valde, kuras locekļu skaitu noteica Dome. Domes un valdes priekšsēdētāja amatu apvienoja Domes ievēlētais pilsētas galva, kuram, tāpat kā Domei, noteiktais pilnvaru laiks bija 4 gadi. Atsevišķas pilsētas saimniecības nozares Dome varēja nodot īpaši izveidotas komisijas vai personas valdījumā.

Pilsētas pārvaldes pārziņā tika nodots plašs pienākumu loks - pilsētas pārvalde, tās saimnieciskā darbība, labiekārtošana, ugunsdrošība, veselības aizsardzība, sociālā apgāde, izglītība, utt. Tomēr uzraudzību pār pilsētas Domi paturēja gubernators un guberņas pilsētu lietu pārvalde.

1915. gada vasarā izveda lielu daļu fabriku iekārtu (417), rūpnīcu strādniekus un viņu ģimenes. Lielākā daļa evakuēto uzņēmumu tā arī neatjaunoja savu darbu, aizvestās iekārtas vai nu sarūsēja, vai arī tika izlaupītas. Kara laikā Rīgu atstāja 40 000 bēgļu. Juku laikos pagaidu valdība milicijas organizēšanu Rīgā bija nodevusi pilsētas galvas un gubernatora A. Krastkalna rokās. Viņš centās darbā iesaistīt profesionāļus - bijušos policistus un brīvprātīgos ugunsdzēsējus, kā arī

vilcinājās ar policijas lietu un slepenpolicijas lietu pārņemšanu. Tad Tautas milicijas organizēšanu savās rokās pārņema Rīgas strādnieku deputātu padome, kur pielika visas pūles, lai Tautas milicijas rindās neiekļūtu kontrrevolucionāri un citi nevēlami elementi, šos pienākumus uzticēja tikai politiski pārbaudītiem LSD biedriem. Jaunieceltajiem miličiem nebija nekādu darbu, tāpēc jaunizveidotā Tautas milicija galvenokārt risināja politiskus, nevis policejiskus uzdevumus. Tautas milicijas veidošana ieilga, un Rīgas ielās pēc policijas atlaišanas patrulēja karavīri. Iekšējās kārtības dienestam pilsētās izsauca 7. Bauskas latviešu strēlnieku pulku, kuri godam izpildīja viņiem uzticētos pienākumus. Vēlāk 7. Bauskas pulku nomainīja 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulks - un miliči bija iespaidīgs revolucionārs spēks, uz kura Rīgas strādnieku deputātu padome varēja balstīt savu varu pilsētā.

Dzīves dārdzība 1917. gada pavasarī Rīgā bija pieaugusi sešas reizes, salīdzinot ar pirmskara periodu. Arī ieviestā kartīšu sistēma nespēja atrisināt pārtikas trūkumu.

Lai gan notika sīvas kaujas, 21. augustā Rīgā ienāca vācu karaspēks un vācu virspavēlniecība ieviesa savu kārtību, pilsētā pasludināts karastāvoklis atbilstoši Vācijas likumdošanai. Rīgas ielās civiliedzīvotājiem atļāva uzturēties tikai no plkst. 6:00 līdz 21:00, patrulēja vācu karavīri. Rīgu un tās tuvāko apkārtni pārdēvēja par Ķeizarišķo Rīgas gubernu, augstākā civilā vara atradās ģenerāļa K. fon Altena rokās, okupantu organizētās policijas priekšgalā stājās barons G. fon Reke, kurš vēl tikai pirms dažām nedēļām atradās ieslodzījumā un pret kuru bija uzsākta kriminālizmeklēšana par viņa darbību 1905. gadā.

1918. gada sākumā ap Rīgu uzcēla dzeloņstieplu žogu, kādu laiku to pat pieslēdza augstsprieguma elektriskajam tīklam, jo, lai izbrauktu no pilsētas vai iebrauktu tajā, bija vajadzīga vācu armijas virspavēlnieka izdota atļauja. Rīgā valdīja trūkums, bads, nebija kurināmā.

Revolūcija Vācijā un sakāve I Pasaules karā ārdīja okupācijas režīma pamatus. Izirstot vēl nesen tik spēcīgajai okupācijas varai, 1918. gada novembrī Rīgā aktivizējās dažādi sabiedrības slāņi un grupējumi. Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes locekļi joprojām uzskatīja savu organizāciju par vienīgo, turklāt starptautiski atzītu latviešu tautas pārstāvi. 1918. gada 17. novembrī plkst. 22:00 slepenā sanāksmē Rīgas Latviešu Amatnieku biedrības telpās vienojās par jauna, kopēja politiska orgāna - Latvijas Tautas Padomes izveidošanu. Tā paredzēja vispārējas, tiešas, aizklātas vēlēšanas, demokrātiskas Valsts pārvaldes formu, preses, vārda, sapulču brīvību, atbalstu tiem Latvijas pilsoņiem, kas vēlas atgriezties Latvijā, un vacu karaspēka iespējami drīzu izvākšanu. Par Latvijas Pagaidu valdības ministru prezidentu vienprātīgi izraudzīja Kārli Ulmani, bet Tautas Padomes priekšsēdētāju - Jāni Čaksti.

Valsts proklamēšanas centrs Rīgas 2. pilsētas (vēlāk Nacionālajā) teātrī sākās 18. novembra plkst. 16:30. Uz politisko vienošanās protokola pamata Tautas Padome pārņēma varu Latvijā.

19. novembrī Tautas Padome iecēla mistrus. Par primo iekšlietu ministru kļuva M. Valters. Viņu uzskatīja par jaunās valdības izglītotāko un vienīgo starptautiska mēroga politiķi.

26. novembrī likvidēja Vācu civilpārvaldi. Jaunā valsts uzsāka savas - profesionālas un politiski neitrālas - policijas izveidošanu.

Latvijas teritoriju sadalīja 23 policijas vienībās. Tika izveidotas 17 apriņķu pārvaldes un 6 prefektūras.

1918. gada 5. decembrī jaunā Latvijas Republikas policija sāka darbu.

1918. gada 1. decembrī Kārlis Ulmanis un Augusts Vinnīgs sāka sarunas par vācu karaspēka sadarbību ar jauno valdību un valsts aizsardzību, jo strauji tuvojās Krievijas karaspēks.

Tajā pašā dienā Liepājā iebrauca angļu eskadra admirāļa sera Edvina Aleksandra-Sinklēra vadībā. Admirālis Latvijas valdības pārstāvim Andrejam Bērziņam apsoliya angļu militāro atbalstu. Nākamajā dienā eskadra devās tālāk uz Igauniju.

2. decembrī sākas Tautas Padomes 1. sesija, kas ilga līdz 6. decembrim. Arī policijas izveidošana turpinājās.

4. decembrī Kārlis Ulmanis un Kārlis Puriņš devās uz Tallinu gaidīt angļu floti, bet tā pēc zaudējumiem mīnu laukos Tallinā neieradās. Tajā pašā dienā Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālās Komitejas sekretārs Latvijā J. Šilfs Jaunzems saņēma divas vēstules no Maskavas, kurās bija prasība sasaukt LSD Centrālās Komitejas apspriedi un sastādīt padomju valdību, par kuras priekšsēdētāju jāievēl Pēteris Štučka.

1918. gada 5. decembrī LSD Centrālā Komiteja nosūtīja uz Maskavu atbildes vēstuli, kurā jau tika nosaukta visa lielā steigā sastādītā Latvijas padomju valdība. Liela daļa jaunās valdības pārstāvju pat nebija informēti par iekļaušanu valdībā. Tajā pašā dienā Tautas Padome pieņēma pagaidu noteikumus, kas regulētu valsts iekšējās drošības organizāciju.

Algas jaunajiem apriņķu policiju priekšniekiem noteica tikai decembra beigās, un tās bija aptuveni 450 rubļu mēnesī. Valdībai nebija līdzekļu valsts policijas algošanai un uzturēšanai, tāpēc pašvaldībām tika uzlikts pienākums apbruņot savus policijas darbiniekus un sniegt tiem visu iespējamo palīdzību. Šādu lēmumu ministrija pieņēma 16. decembrī, likdama pamatus Tautas milicijai, kas darbojās sabiedriskā kārtā.

1918. gada decembrī paspēja iecelt gandrīz visus prefektus un apriņķu priekšniekus ar ļoti plašām pilnvarām un tiesībām, jo tiem no vācu okupācijas varas bija jāpārņem visas civilās iestādes. Likumu grāmatu, arī to pašu veco, krievu laikā izdoto, bija pavisam maz un tikko pietika centram, tāpēc nācās paļauties uz cilvēku veselo saprātu. Vienīgais, ko jaunieceltajiem atbildīgajiem darbiniekiem varēja iedot līdzī - daži laikrakstu eksemplāri, kuros bija publicēti pirmie Tautas Padomes pieņemtie likumi par valsts dibināšanu un Pagaidu valdības iecelšanu. Tas arī bija viss. Ar avīzēm, pāris tūkstošiem rubļu, dažām loksniem papīra un zīmuļiem kabatā bija jānodas ceļā, jāpārņem no vāciešiem civilās iestādes ar visu inventāru un arhīviem, jānoorganizē pārvaldes aparāti un jāsāk saimniekot. Un piedevām vēl vācu okupācijas vara, kura jutās pietiekoši stipra, ne soli negribēja atkāpties no savām pozīcijām. Tikai vēlāk, sākoties boļševiku ofensīvai, vācu iestādes pameta savas vietas, atstājot latviešiem rīcības brīvību.

Policisti skolas nodarbībās

"Zīmējumā nav tas efekts,

Kas ir patiesībā prefekts:

Kārtību viņš mīl kā draugu,

Redz un pazīst katru spraugu."

Šādi pajokot par Rīgas prefektu I. Grīnvaldu atļāvās žurnāls "Atpūta".

1940. gada 16. jūnijā pulksten 13 latvijas sūtnim Maskavā iesniedza PSRS ultimātu Latvijas valdībai. Nākamajā rītā - 17. jūnijā - Latvijas Republikas valdība demisionēja.

"Pēc Padomju valdības 16. jūnija paziņojuma saņemšanas valdība tūlīņ sanāca uz ārkārtēju sēdi Valsts Prezidenta Dr. Kārļa Ulmaņa vadībā. Valdība nolēma paziņot Padomju valdībai, ka tajā pašā uzticības garā, kādā viņa līdz šim pildījusi savastarpējās palīdzības paktu, viņa piekrīt Padomju valdības prasībai ielaist Latvijā Padomju karaspēka daļas." ("Valdības Vēstnesis", 1940. gada 17. jūnijā)

16. jūnija vakarā K. Ulmanis gan sazinājās ar Vācijas sūtni un mēģināja noskaidrot, vai Latvija varētu cerēt uz Vācijas militāro atbalstu, bet saņēma noliedzošu atbildi.

Tūlīt pēc lēmuma par karaspēka ielaišanu Latvijas teritorijā Iekšlietu ministrs K. Veidnieks sasauca augstāko policijas amatpersonu sapulci, lai paziņotu par gaidāmo karaspēka ienākšanu. Iekšlietu ministrs norādīja, ka policijas ierēdņiem jāpaliek savos posteņos un jānovērš iespējamās nekārtības. Iedzīvotājiem nevajagot aizliegt izrādīt simpātijas Sarkanajai armijai, bet ar noteikumu, ka ielās netiks traucēta satiksme.

1940. gada 17. jūnija rītā Rīgas ielās policija patrulēja pastiprinātā režīmā. Gatavībā tika turēti arī visi policijas rezerves spēki. Tikai 17. jūnijā pulksten 12 Rīgas radio paziņoja par tanku ienākšanu Rīgā kā par jau notikušu faktu. No rīta iedzīvotājus neviens nebrīdināja par gaidāmajiem notikumiem. Arī zemākajiem policijas ierēdņiem neviens neko nepaskaidroja.

"Pleskava, 17. jūnijs (TASS) Šorīt Padomju karaspēks, galvenokārt mehanizētās daļas, pārgāja Igaunijas un Latvijas robežas un iegāja Tallinā, Dvinskā (Daugavpili), Mītavā (Jelgavā) un Rīgā. Rīga, 17. jūnijs (TASS) Šodien pulksten 12:30 dienā pēc Rīgas laika Rīgā iegāja Sarkanarmijas tanku daļas. Karaspēka pārvietošanās notika stingri plānveidīgi un pilnīgā kārtībā. Ļaudis pilsētas ielās apsveic sarkanarmijas daļas. Karaspēka kustība turpinās. ("Izvestija", 1940. gada 18. jūnijs)

Patiesībā gan viss nepavisam nerisinājās tik gludi. Rīgas ielās sākās sadursmes starp apsveicējiem un policiju. Sadursmes turpinājās visu dienu, un policisti pūļa savaldīšanai lietoja gumijas stekus un pat šaujamočus. 29 personas ar šautām brūcēm nogādāja slimnīcās. Visasākās sadurmes izcēlās stacijas laukumā. Tur kārtības uzturēšanai bija norīkoti 6. iecirkņa kārtībnieki. Padomju tanki apstājās pretī stacijas ēkai. Daudzi strādnieki gribēja Sarkanās armijas tankistus apsveikt, bet policisti neļāva tuvuoties tankiem. Līdz pulksten 15 stacijas laukumā jau bija sapulcējušās lielas ļaužu masas, tāpēc policija izsauca papildspēkus. Drīz vien ieradās vairāki desmiti stekiem bruņotu policistu un sāka izklīdināt pūli. Daudzi demonstranti metās bēgt, daļa no viņiem - prefektūras virzienā. Pie prefektūras stāvošie policijas darbinieki, nesaprazdami, kas notiek, pret bēdzējiem atklāja uguni.

Tajā laikā uz stacijas pusi turpināja plūst jaunas ļaužu masas, kas gribēja paskatīties uz krieviem. Policijas kārtībnieki vairs nespēja kontrolēt situāciju, tāpēc izsauca jātnieku nodaļu, ko komandēja Aleksandrs Martinsons. 13 jātnieki ieradās laukumā un mēģināja izklīdināt pūli, kas jau bija kļuvis agresīvs, bet bez panākumiem. Demonstranti sāka policistus apmētāt ar akmeņiem, un trīs policisti tika smagi sadurti. Kopumā 17. jūnijā Rīgā tika ievainots 61 policijas darbinieks.

1940. gada 21. jūnijā savu pirmo sēdi sasauca jaunā, tikko sastādītā A. Kirhenštēina valdība. Sēdē piedalījās arī Valsts prezidents K. Ulmanis. Kornēlija Veidnieka vietā par iekšlietu ministru iecēla Vili Lāci.

22. jūnijā no amata atbrīvoja Drošības departamenta direktoru Jāni Fridrihsonu (arestēts 1940. gada 21. septembrī, miris cietumā), un PSRS valdības pilnvarotais pārstāvis Latvijā A. Višinskis pieprasīja aizsargu atbrūnošanu un organizācijas likvidēšanu, ko arī realizēja 23. jūnijā (likums par aizsargu organizācijas likvidāciju stājās spēkā tikai 1940. gada 10. jūlijā, un to vēl parakstīja Valsts prezidents K. Ulmanis). Tajā pašā dienā pēc paša lūguma no amata atbrīvoja Kārtības policijas departamenta direktoru Augustu Austrumu (agrāk - Ausmanis, arestēts 1940. gada 14. augustā; nāvēssods piespriests 1942. gada 23. oktobrī). un atbrūvoja policiju. 24. jūnijā nodibināja vietējo revolucionāro elementu veidotu Palīgpolīcijas

dienestu (P.D.), 2. jūlijā nodibināja Sarkano gvardi rūpniecības iestāžu apsargāšanai. 12. jūlijā likvidēja Rīgas prefektūras Aizsardzības rotu un jātnieku nodaļu. 21. jūlijā Valsts prezidents Kārlis Ulmanis atteicās no Valsts prezidenta amata.

24. jūlijā pilnībā likvidēja Latvijas Republikas policiju.

Par Latvijas policiju stāstu varētu sākt ar 1918. gadu, kad „Latvija” radās kā valstisks veidojums. Līdz tam Latvijas teritorijā pastāvēja dažādu valstu teritoriālie veidojumi. Vēstures gaitā Latvijā valdīja gan vācieši un krievi, gan poļi un zviedri. Latgale gandrīz visu laiku dzīvoja savu, atšķirīgu dzīvi, arī Kurzemē bija vasaļvalsts ar savu politisko iekārtu un likumdošanu. Tomēr sākt Latvijas policijas vēsturi tikai ar 1918. gadu būtu nepareizi. Lai arī nebija Latvijas valsts, bija Latvijas zeme un cilvēki, bija arī policija.

Anna Žigure savā grāmatā par Latvijas policijas vēsturi, pētījumu sāk ar 1201. gadu. Var jautāt – kādēļ policijas vēsturespētījums sākts ar 1201. gadu, ja formāli Rīgā policiju nodibināja tikai 1787. gadā?

Visos cilvēces attīstības posmos pastāvējusi noziedzība un kāds ar to cīnījies. Tātad – kaut gan policija kā atsevišķi nodalīts institūts nepastāvēja, policijas funkcijas tomēr tika pildītas. Sākotnēji to varēja veikt vienas kopienas locekļi sabiedriskā kārtā. Vēlāk, attīstoties valstiskiem veidojumiem, policijas funkcijas nodeva algotiem karakalpiem, kuru pienākumos ietilpa gan aizsardzība pret ārējo ienaidnieku, gan iekšējās kārtības uzturēšana.

Līdz profesionālas policijas izveidošanai Rīgā un tās apkārtnē policijas funkcijas pildīja dažādas algotu personu grupas, kā arī paši iedzīvotāji sabiedriskā kārtā. Algotņiem pieskaitāmi gan Zobenbrāļu ordeņa bruņinieki, gan Rīgas bīskapa karakalpi, gan Rīgas pilsētas algotie karakalpi, naktssargi un tiesu darbinieki. Sabiedriskā kārtā policijas funkcijas vajadzēja pildīt pilsētas ģilžu apvienību locekļiem un lauku apgabalu vēlētajām amatpersonām. Tāpēc, lai arī formāli policijas nebija, kāds tomēr noziedzniekus meklēja, aizturēja un sodīja.

Policists formas tērpā, 1931. gadā

Daudz uzmanības vajadzēja pievērst arī politiskajām izmaiņām vēsturē, jo, mainoties politiskajai situācijai, mainījās arī likumdošana, kārtībsargājošo policijas funkcijas bija nodotas valsts un pilsētas karakalpu pārziņā, kuri tieši tika iejaukti visos politiskos strīdos, tās skāra arī sabiedriskās kārtības uzturēšanas principus. Diemžēl arī XX gadsimta beigās policija nav pasargāta no politikas. Sākoties padomju okupācijai 1940. gadā, lielākā daļa policistu gāja bojā. Viņus kā politiskos pretiniekus nogalināja tepat Latvijā vai ieslodzīja Sibīrijas nometnēs. Tikai retajam izdevās izdzīvot un atgriezties Dzimtenē. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas politiskās kaislības ap policiju atsākās ar jaunu spar un nav norimušas vēl šodien.

<https://www.vp.gov.lv/lv/vesture>